

MILOŠ ZAPLETAL

MEZI GÉNIEM A SVĚTCEM: DEKONSTRUKCE NEJEDLÉHO KONCEPCE VELKÉHO ČESKÉHO SKLADATELE

Nebývá dostatečně zdůrazňováno, že Zdeněk Nejedlý byl jediným českým muzikologem nebo hudebním kritikem období vzniku a rozvoje moderní české hudby (cca 1860–1918), který vytvořil komplexní a koherentní koncepci dějin tohoto procesu.¹ Slovem *komplexní* rozumím skutečnost, že tato koncepce ve své šíři zahrnovala, hodnotila a „vysvětlovala“ všechny důležité skladatelské osobnosti daného období, slovem *koherentní* pak vyjadřují její vnitřní jednotu a soudržnost, jež zůstávala v základních rysech zachována při jejích dílčích konkretizacích.

Nejdůležitější Nejedlého publikace z období 1901–1921 věnované dějinám moderní české hudby můžeme rozdělit do dvou skupin podle toho, zda se zabývají všeobecnými dějinami české moderní hudby, nebo konkrétními skladateli. První skupina zahrnuje *Dějiny české hudby*,² soubor popularizačních přednášek *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi*³ a částečně také esej *Slovanská hudba*.⁴ Druhá, obsáhlejší skupina sestává z dalšího souboru popularizačních přednášek, navazujícího na první zmíněný – *Zpěvoher Smetanových*,⁵ kolekce smetanovských esejí vydaných pod názvem *Smetaniana*,⁶ dále dvou monografií *Zdenko*

¹ K Nejedlého přístupu k muzikologii a jeho filosofickým a historiografickým východiskům viz zejm. STRÍTECKÝ, Jaroslav – HANZAL, Josef. Předmluva. In Zdeněk Nejedlý. *Umění staré a nové: Výbor ze studií*. Praha: Editio Supraphon, 1978, s. 5–37; LÉBL, Vladimír – POLEDŇÁK, Ivan (eds.). *Hudební věda: Historie a teorie oboru, jeho světový a český vývoj – 1. díl*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 172–182. Srov. též RANSDORF, Miloslav. *Zdeněk Nejedlý*. Praha: Horizont, 1988; KŘEŠŤAN, Zdeněk. *Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého*. Praha: Státní úřední archiv, 1996.

² NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny české hudby*. Praha: Hejda a Tuček, 1903.

³ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi: kurs šestnáctipřednáškový*. Praha: J. Otto, 1911.

⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Slovanská hudba*. In *Slovanstvo: obraz jeho minulosti a přítomnosti*. Jaroslav Bidlo (ed.). Praha: J. Laichter, 1912, s. 606–626.

⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zpěvohry Smetanovy*. Praha: J. Otto, 1908.

⁶ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Smetaniana*. Praha: Melantrich, 1922.

*Fibich. Zakladatel scénického melodramatu*⁷ a *Jos. B. Foerster*,⁸ dvou krátkých, avšak významných článků o Antonínu Dvořákovi, z nichž první vyšel jako nekrolog těsně po Dvořákově smrti, druhý o devět let později,⁹ a sbírky novákovských esejí a kritik, publikované pod názvem *Vítězslav Novák*.¹⁰

Na základě narativní a diskurzivní analýzy zmíněných textů jsem dekonstruoval Nejedlého koncepci dějin moderní české hudby a následně odhalit konceptuální model v jejím pozadí, tedy její skryté apriorní předpoklady, jakož i hlubinné narativní a tropologické vzorce, což mi umožnilo vysvětlit rétorický a narativní mechanismus Nejedlého zmíněných textů a způsoby, jakými dosahovaly kýženého efektu věrohodnosti.

Vycházejí z teoretického přístupu známého jako metahistorická analýza, vyvinutého Haydenem Whitem primárně pro analýzu imaginativních modelů zásadních historiografických koncepcí 19. století,¹¹ snažil jsem se odhalit obdobný imaginativní model „v pozadí“ (nebo spíše „v hlubinách“) narativu produkovaném sumou zmíněných Nejedlého textů.¹² Podle Whitea je funkcí takového skryté narativní struktury zdůvěryhodnění dané reprezentace historického pole. Podvědomým ztotožněním archetypálního, mytologického vzorce „v pozadí“ historiografického narativu získává čtenář citový vztah k danému výkladu dějin a snáz podléhá jeho ideologickým silám.

V této studii není dost prostoru pro detailní analýzu Nejedlého výkladu;¹³ omezím se proto pouze na konstatování, že existují tři úrovně Nejedlého konceptualizace dějin moderní české hudby (které iniciují tři různá čtení), a vysvětlení

⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zdenko Fibich. Zakladatel scénického melodramatu*. Praha: Hejda a Tuček, 1901.

⁸ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Jos. B. Foerster*. Praha: Komorní hudební závod Mojmir Urbánka, 1910.

⁹ NEJEDLÝ, Zdeněk. Antonín Dvořák mrtev. *Zvon*, 1904, roč. 4, č. 33, s. 464; NEJEDLÝ, Zdeněk. „Boj“ proti Ant. Dvořákovi. *Česká kultura*, 1912/1913, roč. 1, č. 6, s. 187. Beru také v potaz Nejedlého polemický text o Karlu Knittlovi: NEJEDLÝ, Zdeněk. *Ke sporu o K. Knittla: na obranu K. Steckerovi*. Praha: Jos. Pávek, 1907.

¹⁰ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Vítězslav Novák. Studie a kritiky*. Praha: Melantrich, 1921.

¹¹ WHITE, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973; WHITE, Hayden. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978. Třicet let diskusí o Whiteově přístupu sumarizoval mj. Čornej, viz ČORNEJ, Petr. White nezměnil dějiny, ale pohled na ně. In Hayden White. *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno: Host, 2011, s. 575–600.

¹² Dosud byly – pokud vím – učiněny tři významné pokusy aplikovat metahistorický přístup na analýzu českého dějepisectvého myšlení: ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepisectví*. Brno: Host, 2006. FEUEREIS, Eduard. *Narativismus a historiografie. Dějiny – teorie – kritika*, 2011, roč. 8, č. 1, s. 7–34. ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*. Praha: Argo, 2011. Je překvapivé, že Řepa nezahrnul Nejedlého do své analýzy literárního stylu hlavních postav českého dějepisectví.

¹³ Tu podávám ve studii *From tragedy to romance, from positivism to myth: Nejedlý's conception of the history of modern Czech music*, jež je momentálně v tisku coby součást kolektivní monografie vydané nakladatelstvem Cambridge Scholars Publishing.

konceptuálního modelu a narativního mechanismu v pozadí první, řídicí úrovně. Funkce této úrovně spočívá v „definování“ obecného Velkého českého skladatele.

Nejedlého výklad těži velkou část své rétorické energie z metaforické adekvace mezi explicitním příběhem – sumou biografii velkých českých skladatelů – a skrytým narativním prototypem, převzatým z křesťanské mytologie a věro-uky. Dostáváje požadavkům Nietzscheho spisů *Zrození tragédie z ducha hudby* a *O užitku a škodlivosti historie pro život*, Nejedlý psal místo historie Mýtus: moderní quasi-mýtus, jenž je „ospravedlněn“ svým systematickým odkazováním k základnímu mytologickému prototypu západní civilizace.

Jak známo, Nejedlého koncepce se zakládá na představě dvou linií vývoje moderní české hudby, rozvíjejících se paralelně od sedmdesátých let 19. století, jedné pokrokové, druhé zpátečnické.¹⁴ První navazuje na Bedřicha Smetanu a tvoří ji skladatelé Zdeněk Fibich, Josef Bohuslav Foerster a Otakar Ostrčil, případně ještě Otakar Zich. Druhá následuje Antonína Dvořáka a zahrnuje především jeho žáky Josefa Suka a Vítězslava Nováka, potažmo Leoše Janáčka. Pokroková linie se zaměřovala na rozvíjení programní hudby a post-wagnerovského hudebního dramatu, zatímco druhá linie se soustředila na tvorbu absolutní hudby. Přesto není možné Nejedlého koncepci pokrokovosti a zpátečnictví v hudbě chápat takto jednoduše: jak ukáží později, klíčovým faktorem zakládajícím správnost nebo nesprávnost umění, to jest jeho pokrokovost nebo zpátečnictví, je pro Nejedlého Autor.¹⁵

Nejedlého koncepce vývoje moderní české hudby je založena na myšlence pokroku, organického rozvíjení pokrokové linie, která je realizací smetanovského, českého ducha. Tato představa pokroku *coby* realizace ducha představuje „parafrázi“ křesťanské teleologické představy dějin spásy *coby* realizace Ducha svatého. Jedná se o radikální koncepci, neboť připouští jedinou správnou cestu, pevnou a dogmatickou. Tam, kde Nejedlý tu a tam „toleruje“ výjimky, činí tak pouze proto, aby ukázal, že nezdravá vývojová cesta může stvořit velké umění, ale její princip nevyhnutelně vede ke zkáze: „[...] a dokonany hřích plodí smrt“ (Jk 1:15). Měli-li bychom v pozadí Nejedlého textů určit nějaký modelový žánr, pak by to patrně byla apologetika. Podle Nejedlého nebyl žádný z velkých českých skladatelů dosud náležitě doceněn a boj za pravou českou národní hudbu zdaleka

¹⁴ Tato dichotomie byla patrně do značné míry odrazem dichotomie Wagner–Brahms v dobovém (zejména německojazyčném) diskurzu o hudbě. Je třeba také připomenout, že Nejedlý *coby* kritik byl jednou z hlavních postav smetanovské strany v „bojích o Dvořáka“, srov. zejm. PEČMAN, Rudolf. *Útok na Antonína Dvořáka*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1992. K otázce politické podmíněnosti sporů mezi Smetanovci a Dvořákovci (jakožto období sporů mezi Mladočechy a Staročechy) a k Nejedlého koncepci smetanovské linie moderní české hudby srov. zejm. TYRRELL, John. *Czech Opera*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 9–12. Samotný Nejedlý byl především ovlivněn svým učitelem Otakarem Hostinským a jeho koncepcí Smetanova významu pro moderní českou hudbu, viz zejm. HOSTINSKÝ, Otakar. *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu*. Praha: J. Laichter, 1901.

¹⁵ Obdobné pojetí linií, v nichž na sebe jednotliví skladatelé organicky navazují, i když mnohem složitější, nacházíme v německé hudební historiografii té doby, např. u Waltera Niemanna.

nebyl vybojován. Všechny zmíněné texty jsou psány z pozice obránce víry, jenž stojí takřka sám proti všem. Nejedlého přimknutí se ke géniovi Smetany a celý následný fanaticky horlivě vedený boj za Smetanu vysvětluje jako obecný kulturní fenomén Nietzsche: „[...] *jen ten, kdo své srdce upjal k nějakému velkému člověku, přijal tím první zasvěcení do kultury; jeho známkou je stud bez rozmrzelosti, nenávisť vůči vlastní úzkoprsosti a scvrklosti, soucit s génielem, jenž se vždy znovu vytrhoval z této naší stísněnosti a vyprahlosti, předjímavý cit pro všechny, kdo rostou a zápasí.*“ Po prvním zasvěcení musí podle Nietzscheho následovat druhé, vyšší, znamenající „*nejen posuzování vnějšího světa, který proudí kolem něho, nýbrž nakonec a především čin, to znamená boj za kulturu a nepřátelství vůči vlivům, zákonům, institucím, v nichž nepoznává svůj cíl: zplození génia.*“¹⁶ A dále dodává, že „*existují lidé, kteří prožívají jako své ohrožení, když vidí génii v svízelný zápas [...], nebo když pozorují, jak krátkozraké sobectví státu, plytkost podnikavců či suché sebeuspokojení učenců odsouvá jeho díla lhostejně stranou.*“¹⁷

V pozadí Nejedlého koncepce a její narativní prezentace jsem odhalil model převzatý z křesťanské mytologie a věrouky: Ježíš coby prorok a mesiáš je prototypem Smetany coby zakladatele moderní české hudby a apoštolové jsou prototypem Smetanových žáků. Obdobu víry představuje moderní česká hudba a její propagace se stává misíí. Dvořák a jeho žáci hrají roli falešného proroka respektive falešných apoštolů. Lidstvo je nahrazeno absolutizovaným národem, a Víra a Zákon, které Ježíš přinesl pro spásu lidstva,¹⁸ jsou nahrazeny velkou národní hudbou, již přináší génius ke spásě svého národa. Děje se tak zcela v duchu náhradní religiozity 19. století, kritizované Kierkegaardem,¹⁹ jež od svých počátků v raném romantismu Novalisově a Hölderlinově tíhla k nahrazení víry uměním a apoštola génielem.²⁰ Jsem dalek tvrzení, že Nejedlý vytvořil novou filosofii umění coby nového náboženství, podobnou té Wagnerově. Toliko se snažím říct, že v kontextu intelektuálního milieu závěru dlouhého 19. století nebyla myšlenka umění jako náhradního náboženství (ať už takto explicitně formulovaná, či nikoliv) ničím neobvyklým, ale naopak typickým.

¹⁶ NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Přel. Jan Krejčí a Pavel Kouba. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 162.

¹⁷ Ibid., s. 204.

¹⁸ Viz BERKHOF, Louis. *Dějiny dogmatu*. Praha: Návrat domů, 2003, s. 43.

¹⁹ Kierkegaard v esejí *Rozdíl mezi génielem a apoštolem* (1849) kritizuje dobově příznačný jev, zatahování náboženské terminologie do oblasti estetického diskurzu; zejména kritizuje ztožňování génia s apoštolem. KIERKEGAARD, Søren. *Rozdíl mezi génielem a apoštolem*. In Søren Kierkegaard. *Má literární činnost*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 49.

²⁰ Srov. BROWN, Julie. Understanding Schoenberg as Christ. In *The Oxford Handbook of the New Cultural History of Music*. Jane F. Fulcher (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 117–162. Brownová v této studii podává analýzu intelektuálního kontextu (Wagner, George, Weininger) Vídně období *fin de siècle*, v němž se zrodil quasi-religiózní kultický diskurz Schönbergových žáků, pojímajících jej jako nového Krista.

Onen narativní model v pozadí koresponduje se strukturním modelem, z něž je odvozen Nejedlého konstrukt Velkého českého skladatele. Tímto strukturním modelem je křesťanský světec a mučedník.²¹ Příběh Smetany a jeho žáků, kteří trpěli stejně jako jejich mistr a neochvějně zvěstovali evangelium nového umění, pro něž je jejich vlastní národ utýral, parafrázuje novozákonní příběh Ježíše, apoštolů a jejich dalších pokračovatelů, křesťanských světců. Světec je mučedník, který mnoho trpěl a obětoval svůj život pro víru, čímž dosáhl svatosti; slovy Ježíše: „*Každý, kdo se ke mně přizná před lidmi, k tomu se i já přiznám před svým Otcem v nebi.*“ (Mt 10:32).²² Apoštolové jsou v křesťanské věrouce obecně pojímáni jako světci, kteří byli *vyvoleni*, aby užřeli *velikost* Ježíše, na základě toho šířili Ježíšovo učení a kázali radostnou zvěst, že vstal z mrtvých a že je *Pán* (Sk 10:40–42); byli povoláni stát se „*světlem národů/pohanů*“, aby Kristova spása došla „*až na sám konec země*“ (Sk 13:47).²³

Tak jako mučednický život světců zakládá a do značné míry podmiňuje jejich svatost, tak také mučednický život umělců zakládá a podmiňuje jejich velikost.²⁴ Podle Nejedlého výkladu všichni velcí čeští skladatelé mnoho trpěli a byli svým vlastním národem utýráni k smrti poté, co mu přinesli spásu v podobě velkého národního umění; ve svém utrpení však byli neústupní, vytrvalí a horliví, tak jako byli Ježíš a křesťanští mučedníci neústupní (1 K 15:58), vytrvalí (Mk 13: 5–13; Žd 10:36) a horliví (J 2:13–17) ve svém utrpení pro víru. Vysvětlení smyslu utrpení apoštolů a raných křesťanů, respektive mučednictví jakožto principu jejich života, podává obsáhlá pasáž z Matoušova evangelia (10:16–39): apoštolové jsou zde přirovnáváni k ovčím mezi vlky a mučení ze strany nepřátel je podáváno jako zkouška jejich věrnosti a síly jejich víry: „*Budou vás všichni nenávidět pro mé jméno; ale kdo vytrvá až do konce, bude spasen.*“ (Mt 10:22)²⁵ Podobně řekl apoštol Pavel: „*Vím [...], že mi Duch svatý město od města ohlašuje, že na mne čekají pouta a utrpení. Ale já nepřikládám svému životu žádnou jinou cenu, než abych dokončil svůj běh a splnil úkol, který jsem dostal od Pána Ježíše.*“ (Sk 20:23–24) Naproti tomu se skladatelé náležející do zpátečnické linie, Nejedlým implicitně líčení jako falešní apoštolové, už za svého života dočkali velkého uměleckého i finančního úspěchu.

21 Tomu odpovídající romantický, v zásadě beethovenovský mýtus umělce coby „*trpícího hrdiny*“ [suffering hero] se v průběhu 19. století široce rozšířil takřka po celé Evropě, viz KERMAN, Joseph. How We Got into Analysis, and How to Get out. *Critical Inquiry*, 1980, roč. 7, č. 2, s. 314.

22 „[...] *abyste sami sebe přinášeli jako živou, svatou, Bohu milou obět'*; to ať je vaše pravá *bohoslužba*“ (Ř 12:1). Všechny úryvky z Bible zde cituji podle českého ekumenického překladu, především podle jeho vydání z roku 1985.

23 Viz též Mk 3:14–15.

24 K vizi mučednictví, „*snu o trnové koruně*“ v českém národním vědomí 19. století, zejména k případu Karla Havlíčka Borovského, srov. MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 119–128.

25 Smysl utrpení je rovněž diskutován ve Sk 14:22. K teologickému výkladu smyslu Kristova utrpení srov. BERKHOF, op. cit., s. 27.

Odhalení exploatace biblického modelu v pozadí Nejedlého koncepce se jeví překvapivým nebo až neuvěřitelným vzhledem k tomu, že Nejedlý bývá v rámci českých kulturních a politických dějin nejčastěji ztotožňován se svým opakovaným působením ve funkci ministra v komunistických vládách po roce 1946 a se svou radikálně levicovou politickou orientací po roce 1920. Dané odhalení přestává být až tak překvapivým, uvědomíme-li si tři věci. Zaprvé, Nejedlého intelektuální východisko před rokem 1920 rozhodně nemůžeme nazvat marxistickým. Naopak, představovalo konglomerát nejrůznějších myšlenkových tradic, tendencí, vzorců a postupů 19. století, počínajíc živelně pojatou hegelovskou dialektikou a fenomenologií ducha a končíc psychiatrickou kasuistikou osobnosti, spojujíc v sobě romantický kult génia a intuitivismus s pozitivistickým scientismem, a mnohým jiným. Zadruhé, model převzatý z biblické mytologie je snad tím nejpevněji zakořeněným narativním prototypem západní kultury, proto snad žádný jiný nemůže v pozadí západního ideologického diskurzu působit účinněji. A zejména, zatřetí, jak opakovaně zdůrazňuje Hayden White, implicitní ideologie narativního modelu a explicitní ideologie diskurzu spolu nemusejí v zásadě nijak korespondovat. Korespondence probíhá pouze na *formální úrovni*: vychází z adekvace mezi formou modelu a formou výsledného tvaru. A právě tato formální korespondence uvolňuje stavidla emocionální a auratické energie v pozadí zdánlivě „vědeckého“ diskurzu.

Není zde prostor podrobně sledovat, jak zjevná rovina Nejedlého narativu odkazuje na rovinu latentní. Zaměřím se však podrobněji na klíčový dílčí koncept Nejedlého koncepce, totiž na zmíněný konstrukt Velkého českého skladatele.²⁶ V Nejedlého chápání jsou vlastnosti moderního uměleckého díla přímým odrazem vlastností jeho tvůrce, autora: abychom pochopili dílo moderního skladatele, musíme především poznat psychologický a životopisný profil jeho osobnosti; proto je také velikost moderního uměleckého díla podmíněna lidskou velikostí jeho tvůrce. Autor zde plní funkci oné foucaultovské instituce, jež funduje velikost a smysl díla, dává mu hodnověrnost a posvěcuje je.²⁷ V tomto ohledu byl Nejedlý zjevně také ovlivněn diltheyovskými duchovědmi.²⁸

Četnost velkých skladatelů se podle Nejedlého v 19. století výrazně snížila, neboť od Beethovenových dob se po umělci žádá, aby byl především velkým člověkem: *conditio sine qua non* „*umělecké velikosti*“ je „*velikost člověka*“; velký moderní umělec musí mít bezpodmínečně „ *vynikající lidský charakter*“.²⁹ V Nejedlého výkladu jsou kladné povahové vlastnosti velkých českých skladatelů tak

²⁶ Jenom pro pořádek zdůrazňuji, že Nejedlý takto daný prvek své koncepce nenazýval: jedná se o výsledek a operativní pojem mé vlastní analýzy.

²⁷ FOUCAULT, Michel. Řád diskurzu. In Michel Foucault. *Diskurs, autor, genealogie: 3 studie*. Praha: Svoboda, 1994, s. 16 ff.

²⁸ Zejména Diltheyovým spísem *Das Erlebnis und die Dichtung* (1906), viz STRÍTECKÝ – HANZAL, op. cit., s. 25.

²⁹ NEJEDLÝ, *Smetaniana I.*, op. cit., s. 116.

zbytnělé a záporné vlastnosti tak zakrnělé, že se tito jeví jako ideální lidé, nadlidé, světci.

Ačkoliv se jednotliví velcí čeští skladatelé v mnoha ohledech liší, jejich základní povahové rysy, jakési strukturální konstanty jejich osobností, zůstávají stejné. Nejedlý nikde explicitně nevysvětluje, kdo je podle něj obecně velkým českým skladatelem; přesto je modelový Velký český skladatel implicitně obsažen v souhrnu Nejedlého textů. Jednotliví velcí čeští skladatelé mají v mimořádné míře vyvinuté některé společné povahové vlastnosti, jež navzdory výrazným rozdílnostem v povahách jednotlivých mistrů fungují jako stmelující faktor jejich skupiny a zároveň je odlišují od ostatních, v Nejedlého chápání menších skladatelů. A tato domnělá struktura osobnosti, vyjevující se v jejich povahových vlastnostech a v jejich osudu, je tím jediným, co v Nejedlého koncepci sjednocuje všechny velké české skladatele a vede čtenáře k vytváření si obrazu noumenálního Velkého českého skladatele, jehož jsou tito jednotlivci pouze fenomenálními realizacemi. Konceptuální předobraz takovéto skupiny pokrokových skladatelů obdařených smetanovským duchem můžeme najít v Augustinově koncepci Církve coby *communio sanctorum*, skupiny vyvolených, kteří byli nadáni Duchem svatým.³⁰ Podobně ale také Kant napsal o géniovi: „*Ideje umělce vzbuzují podobné ideje u jeho učně, jestliže ho příroda obdařila podobnou proporcí duševních sil.*“³¹ Totožnost povahových vlastností, osudu a chování Ježíše a apoštolů vyplývá z mnoha míst Nového zákona: například apoštol Petr se poté, co na něj sestoupí Duch svatý, začne chovat jako Ježíš, apoštolové konají zázraky, jako konával Ježíš, apod.³² Nacházíme ji také v Pavlově výzvě bratrům: „*Jedněte podle mého příkladu, jako já jedním podle příkladu Kristova.*“ (1 K 11:1)³³ A ve Skutcích (4:32) se píše: „*Všichni, kdo uvěřili, byli jedné mysli a jednoho srdce.*“ I přes všemožné rozdíly spojuje velké české skladatele především základní smetanovský povahový rys: kladnost pohledu na svět. Některé z dalších dílčích vlastností odpovídají romantické představě génia, některé se od ní výrazně odklánějí, přičemž Smetana coby reprezentant mesiáše disponuje těmito vlastnostmi v absolutní míře, takže se jeví jako nadčlověk. Nejedlý otevírá celou kapitolu o Smetanovi ve svých *Dějínách české hudby* v tomto ohledu příznačným konstatováním, že Smetana „*byl z nejryzejších lidí všech dob a národů*“.³⁴

Na základě souhrnné komparativní analýzy Nejedlého textů pojednávajících velké české skladatele můžeme vyčlenit a systematizovat obecné typologické atributy postavy Velkého českého skladatele podobně, jako činí Propp s postavami ruských

30 Je velmi pravděpodobné, že Nejedlý byl obeznámen s Augustinovým dílem; srov. *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2012, s. 28–42.

31 KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti*. Přel. V. Špalek a W. Hansel. Praha: Odeon, 1975, s. 127.

32 Viz např. Sk 3:6–8.

33 Respektive v Ga 4:12.

34 NEJEDLÝ, *Dějiny české hudby*, op. cit., s. 173.

čarodějných pohádek.³⁵ Takováto analýza odhalila jedenáct hlavních vlastností Velkého českého skladatele: prostotu, mužnost, jemnost, pokrokovost, životnost, mravní velikost, čistotu, duchovnost, uměleckou vážnost, lidovost a duševní aristokratismus.

1) Prostota. Pro Velkého českého skladatele je charakteristická sympatická naivita myšlení a citění, nebo dokonce nepraktičnost; je nesobecký, skromný a mírný, v běžném životě konservativní; naprosto postrádá rafinovanost, je spíše asketické než požitkářské povahy; vůbec jej nezajímá finanční úspěch, luxus a sláva: proto se nikdy nesníží k tvorbě lehkého umění a nikdy nepodléhá módním vlivům. **2) Mužnost.** Má pevný, sebevědomý charakter. **3) Jemnost** není neslučitelná s mužností: v běžném životě je něžný, citlivý, mírný, soucitný a nebojovný. **4) Pokrokovost.** Ve své hudbě vytváří zcela nové světy a směřuje k novým cílům;³⁶ jeho myšlení je originální, má absolutně pokrokového ducha a je ideově uvědomělý; je svého druhu novým člověkem, novou osobností. **5) Životnost.** Má veselou, radostnou, hřejivou a přátelskou povahu, velký smysl pro humor, mladistvé srdce a mladistvého ducha, jakož i pozitivní pohled na svět; miluje svět, život a přírodu. **6) Mravní velikost.** Má silně vyvinuté svědomí, smysl pro pravdu a spravedlnost. **7) Čistotou** je míněna upřímnost, zejména upřímnost citu (potažmo i náboženské víry ve Foersterově případě), přirozenost a naivnost. **8) Duchovnost.** Velký český skladatel je spíše spirituální než senzuaální povahy; nemá zálibu ve vnější kráse, ale oceňuje zejména krásu vnitřní; světské záležitosti jsou pro něj malicherné, neboť svůj zrak stále obrací výše; jeho bytostným, zvnitřněným světonázorem je absolutní idealismus. **9) Vážnost tvorby.** Pravý umělec přesně ví, co a jak tvoří, tvoří tedy s jistotou; je mu vlastní zralost a vnitřní koherence, jež podmiňuje koherenci jeho díla; pracuje soustavně a přísně, velikostí jeho úkolu roste velikost jeho práce; je disciplinovaný, skromný, ale vědomý si své velikosti a ceny; v uměleckých věcech je naprosto neústupný, bojovný a zásadový. **10) Lidovost.** Žije v nejužším styku se současným životem; je venkovským typem člověka, zdravý, solidní, nezkažený městským životem, v jeho povaze převažují dobrota srdce, lidumilnost, lidskost a soucit. **11) Duševní aristokratismus** není v rozporu s předchozí vlastností, lidovostí; tímto pojmem Nejedlý explicitně označuje noblesu, kultivovanost, mimořádnou vzdělanost, komplikovanost a bohatost umělceva ducha.

³⁵ Viz např. PROPP, Vladimír. Transformace čarodějných pohádek. In *Poetika rytmus verš*. Jurij Lotman (ed.). Praha: Svět sovětů, 1968, s. 84. Pro rozsáhlejší strukturální analýzy viz zejm. PROPP, Vladimír Jakovlevič. Morfologie pohádky. In Týž. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 2008, s. 11–124.

³⁶ K původu představy, že velký skladatel otvírá nové světy, u E. T. A. Hoffmanna viz MAUS, Fred Everett. Concepts of Musical Unity. In *Rethinking Music*. Nicholas Cook – Mark Everist (eds.). Oxford: Oxford University Press, s. 187.

Nyní ukážu a vysvětlím prototypy těchto povahových vlastností ve vlastnostech ideálního křesťana;³⁷ odkazovat budu především k textům Nového zákona, což odpovídá Nejedlého obdivu k „*prvnímu křesťanství*“. Zároveň upozorním na podobné momenty v dominantních koncepcích génia zrozených v 19. století (Kant, Schopenhauer, Nietzsche), s nimiž byl Nejedlý patrně rovněž dobře obeznámen.³⁸

Ad 1) Prostota – v různých podobách – je typickou vlastností křesťanských světců (Sk 4:13).³⁹ Jak stojí v Prvním listu Timoteovi (1:5): „*Cílem našeho vyučování je láska z čistého srdce, z dobrého svědomí a z upřímné víry.*“ V Žalmech (24:4–5) se zase praví: „*Ten, kdo čisté ruce má a srdce ryzí, ten, kdo duši nepozvedá k nepravosti, ten, kdo nepřisahal lstivě. Ten od Hospodina dojde požehnání.*“ A předobraz požadavku ignorování současnosti nacházíme v listech Římanům (12:2): „*[...] nepřizpůsobujte se tomuto věku.*“ Podle Schopenhauera mívají géniové dětinskou povahu, s čímž souvisí jejich typická naivita a „*vznešená prostota* a také podle Nietzscheho je prostota jednou ze základních charakteristik génia.

Ad 2) Mužnost je obdobou odvážnosti, neohroženost a síly víry. Jako taková Ježíše stejně jako apoštoly a jiné křesťanské světce (Ef 6:10–18; Sk 4:13, 29, 31). Jak se praví v Žalmech (27:14): „*Vzchop se a buď statečného srdce, naději slož v Hospodina!*“ Podle Nietzscheho se génius vyznačuje vnitřní silou a odvahou: je v zásadě bojovníkem: „*[...] nejpodmanivější příklad, jaký před sebou vidíme, příklad Richarda Wagnera, nám ukazuje, že se génius nesmí bát ani sebevraždivější roztržky s existujícími formami a pořádky, chce-li ze sebe vynést na světlo vyšší řád a živou pravdu.*“⁴⁰

Ad 3) Jemnost, pokora a nebojovnost v běžném životě má předobraz např. v požadavku z Matoušova evangelia (5:39): „*[...] kdo tě uhodí do pravé tváře, nastav mu i druhou.*“ Nebo v Listu Efezským (4:31–32): „*Ať je vám vzdálena všechna tvrdost, zloba, hněv, křik, utržení a s tím i každá špatnost; buďte k sobě navzájem laskaví, milosrdní, odpouštějte si navzájem.*“ Či v Listu Koloským (3:12–13): „*[...] oblečte milosrdný soucit, dobrotu, skromnost, pokoru a trpělivost. Snášejte*

³⁷ K mytologické koncepci Ježíše jakožto ideálního člověka a vzoru dokonalosti viz zejm. CAMPBELL, Joseph. *The Masks of God: Occidental Mythology*. New York: Penguin Books, 1991, s. 334–361.

³⁸ K obecným dějinám koncepcí génia v 19. století viz zejm. *Genius: The History of an Idea*. Penelope Murray (ed.). London: Blackwell, 1989. Dnes již klasickým muzikologickým dílem zabývajícím se sociálním konstruktem génia je DeNORA, Tia. *Beethoven and the Construction of Genius: Musical Politics in Vienna, 1792–1803*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1995.

³⁹ Teolog Josef Zvěřina napsal: „*Prostota křesťanu vrývá zvláštní šlechtictví ducha.*“ *Odva ha být církvi. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Vojtěch Novotný (ed.). Praha: Karolinum, 2013, s. 444.

⁴⁰ NIETZSCHE, op. cit., s. 162.

se navzájem a odpouštějte si, má-li kdo něco proti druhému.“ Podle Schopenhauera je génius vnitřně silný a mužný, ale zároveň přecitlivělý;⁴¹ jak vidno, nacházíme v jeho koncepci génia ambivalenci mužnosti a jemnosti podobně jako v koncepci nejedlovské.

Ad 4) Pokrokovost znamená službu pokroku, jenž je obdobou křesťanské teologické představy dějin spásy. *Novost* Evangelia šířeného apoštoly je konceptuálním prototypem novosti pokrokového umění šířeného pokrokově smýšlejícími umělci. Nejedlý přikládá hudbě v rámci kulturní emancipace českého národa zásadní roli, proto se Umění se v jeho koncepci stává Hudbou. Ve Skutcích apoštolů je Ježíšovo učení představováno jako pokrokové ve srovnání s tradicí Starého zákona, a to nejen v rovině duchovní, ale i praktické (kritika farizejů atd.). Ježíš přišel nikoliv proto, aby „zrušil Zákon“, ale aby jej „naplnil“ (Mt 5:17). Obdobně tomu Smetana nepřišel zrušit „starý zákon“ českého obrození – které Nejedlý v návaznosti na Palackého, Masaryka a Jiráska chápe jako vyvrcholení všech předchozích pokrokových tendencí českého národa – ale *naplnit* jej. Podle Kanta génius nenaplnuje pravidla umělecké tvorby, nýbrž je sám vytváří; originalita je proto, spolu se svobodností, základní vlastností génia.⁴² Obdobně tomu píše Nietzsche: „*Po neznámé cestě, přerušované tisícem propastí, nikdo nechodí strnulým krokem: ale génius po takové stezce běží hbitě, [...] vysmívaje se [...] bázlivému odměřování kroků*“.⁴³

Ad 5) Požadavek životnosti jako radostnosti rovněž nacházíme na mnoha místech Nového zákona (L 10:20; J 15:11). Ježíš řekl svým učedníkům: „*Z toho se radujte, i když snad máte ještě nakrátko projít zármutkem rozmanitých zkoušek*.“ (1 Pt 1:6) A apoštolové byli naplněni „*radostnou myslí, že se jim dostalo té cti, aby nesli potupu pro jeho jméno*“ (Sk 5:41). Podle Schopenhauera je géniova povaha melancholická, ovšem ve smyslu radosti ve smutku a smutku v radosti; běžní lidé jsou usedle vážné (protože ovládané) loutky, génius je veselý (protože svobodný) loutkoherec.⁴⁴

Ad 6) Morální velikost, zejména smysl pro pravdu (J 14:6, 17:17) a spravedlnost (Mt 5:6, 6:33) je projevem pravé křesťanské víry; pravda a spravedlnost jsou křesťanovými hlavními zbraněmi: „*[...] přemýšlejte o všem, co je pravdivé, čestné, spravedlivé, čisté, cokoli je hodné lásky, co má dobrou pověst, co se považuje za ctnost a co sklízí pochvalu*.“ (Fp 4:8)

41 SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa. Svazek II.* Přel. M. Váňa. Pelhřimov: NTP, 1998, s. 284–285.

42 KANT, op. cit., s. 125–127.

43 NIETZSCHE, op. cit., s. 55.

44 „*Tak většinou melancholický génius ukazuje [...] specifickou jarost, jež je možná jen u něj a vyvěrá z nejdokonalejší objektivity ducha*“. SCHOPENHAUER, op. cit., s. 281.

Ad 7) Také **čistota** představuje jednu z klíčových vlastností pravého křesťana (Mt 5:27–32; 1 Tm 4:12); pravý křesťan má prosté a čisté srdce (2 Tm 2:22). V Druhém listu Korintským (7:1) stojí tato výzva: „[...] *očistíme se od každé poskvrny těla i ducha*”. Podle Nietzscheho je génius čistý člověk, jenž pohlíží na věci „*čistě a s láskou*“.⁴⁵

Ad 8) **Duchovnost** má rovněž předobraz v Novém zákoně: „*Kdo přichází shůry, je nade všechny. Kdo pochází ze země, náleží zemi a mluví o pozemských věcech.*“ (J 3:31) Nebo vzpomeňme, co křičel rozlícený Petr na Šimona: „*Tvé peníze ať jsou zatraceny i s tebou: Myslíš, že se Boží dar dá získat za peníze*“ (Sk 8:20); nebo co se praví o kousek dál: „*Od nikoho jsem nežádal stříbro, zlato ani oděv.*“ (Sk 20:33) Podle Schopenhauera se génius vyznačuje abnormální převahou nejušlechtlejší ze tří fyziologických sil, „*senzibility*“ (vzdělávání, myšlení, objevování, čtení, filosofování), nad ostatními dvěma, „*iritabilitou*“ (lov, válčení) a „*reprodukční silou*“ (jídlo, pití, spánek, odpočinek). Géniové se na rozdíl od běžných lidí „*často špatně starají o své vlastní blaho*“, neboť se obětují vyššímu účelu. Nemohou jinak, a proto jsou velcí. Malý člověk veškeré své snažení směřuje k sobě, velký člověk – proto, že se poznává ve všem, v celku, své snažení směřuje mimo sebe, pro všechny, a přispívá tak k „*osvícení*“ světa.⁴⁶

Ad 9) Absolutní **vážnost tvorby** a oddanost velkému pokrokovému umění má předobraz v „*největším a prvním přikázání*“ Nového zákona: „*Miluj Hospodina, boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí*“ (Mt 22:37). Je analogií pevnosti víry, předepsané např. v Matoušově evangeliu (8:5–13) nebo v Markově evangeliu (11:22–24), a věrnosti, předepsané v Matoušovi (25:23) nebo v Prvním listu Korintským (4:2). A v Janově evangeliu (9:4) stojí: „*Musíme konat skutky toho, který mě poslal*“. Pravá víra je nekompromisní a bojovná – jak řekl Ježíš: „[...] *nepřišel jsem uvést pokoj, ale meč*“ (Mt 10:34). Podle Nietzscheho myslí génius vážněji než obyčejní lidé, neboť zahlédl něco vyššího, „*strašlivou nadpozemskou scénu soudu, při němž byl vážen všechny život, i nejvyšší a dokonalý, a byl shledán příliš lehkým*“. Je tudíž zřejmé, že potom vše měří *sub specie aeternitatis* a nemá „*chuť zabývat se takzvaným ,uměním‘ po učeném a licoměrném způsobu moderních lidí*“.⁴⁷

Ad 10) Povahové vlastnosti sjednocené v Nejedlého konceptu **lidovosti** opět odpovídají charakteristikám ideálního křesťana, konkrétně požadavku dobročinnosti, křesťanské lásky a skromnosti (L 18:9–14; Fp 2:3–11). Jak stojí v Prvním listu Petrově (2:17): „*Ke všem lidem mějte úctu, bratrstvo milujte*“.

⁴⁵ NIETZSCHE, op. cit., s. 214.

⁴⁶ SCHOPENHAUER, op. cit., s. 281–285.

⁴⁷ NIETZSCHE, op. cit., s. 209.

Ad 11) Duševní aristokratismus má svůj předobraz v novozákonním požadavku dokonalosti křesťanských světců respektive svatosti křesťana: „*Bud'te tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský otec.*“ (Mt 5:48) „[...] *jako je svatý ten, který vás povolal, bud'te i vy svatí v celém způsobu života.*“ (1 Pt 1:15). Není snad ani třeba připomínat, že Nietzscheho koncepce génia má v zásadě aristokratický charakter; a také schopenhauerovský génius je člověk schopný zřít „*velké pravdy*“ a tvořící nesmrtelná díla, v nichž je reprodukuje. Tím, co podle Schopenhauera odlišuje génia od sebemoudřejších avšak negeniálních lidí, je nepraktické zaměření jeho intelektu, jenž je odloučený od vůle, svobodný; proto má génius sklon k výstřednostem, ba pošetilostem, je vystaven strádání a v mnoha ohledech příbuzný šilenci.⁴⁸

Jak vidíme, v dílčích rysech mají hlavní koncepce génia podivuhodně blízko k obrazům světců. Bylo by tedy těžké, ne-li nemožné, snažit se v tomto případě o přesné vysvětlení Nejedlého inspiračních zdrojů, protože můžeme předpokládat, že se všemi zmíněnými potenciálními inspiračními zdroji byl v době, kdy svou koncepci vytvářel, obeznámen.

Povahové vlastnosti Nejedlého Velkého českého skladatele a jejich prototypy lze rovněž subsumovat pod čtyři tzv. kardinální křesťanské ctnosti, vymezené Tomášem Akvinským v *Sumě teologické II (I).47–110*, knize, kterou Nejedlý patrně také znal. Těmito ctnostmi a jejich analogony v Nejedlého koncepci jsou:

- (1) „moudrost“ (*prudencia*) – vážnost tvorby, duchovnost, duševní aristokratismus, životnost, pokrokovost;
- (2) „spravedlnost“ (*iustitia*) – morální velikost;
- (3) „statečnost“ (*fortitudo*) – mužnost;
- (4) „umírněnost“ (*temperantia*) – prostota, lidovost, čistota, jemnost.

Modelové vlastnosti Velkého českého skladatele tedy mají své mytologické předobrazy ve vlastnostech ideálního křesťanského světce. Navzájem se konceptuálně provazují, jedna je často variantou jiné, nebo jedna „vysvětluje“ jinou, a *dohromady* vytvářejí koherentní obraz dokonalého člověka, světce, ideálního typu, jenž je ideální, protože *vyvážený*, v němž se mužnost nevyklučuje s jemností a duševní aristokratismus s lidovostí, protože se navzájem *doplňují*. Dodejme, že Nejedlého představa Smetany jakožto v *prvé řadě* dokonalého člověka má patrně své prvotní kořeny ve smetanovských esejích Charlotty Garriguové, publikovaných v časopisu *Naše doba* v roce 1894.⁴⁹

Naopak u těch skladatelů, kteří podle Nejedlého představují zpátečnickou linii vývoje české moderní hudby (Dvořák, Suk, Novák), některá ze zmíněných povahových vlastností úplně chybí nebo není s ostatními v rovnováze, pročez zbytnuje: to je případ Dvořáka, jehož lidovost není vyvážena duševním aristokratismem

⁴⁸ SCHOPENHAUER, op. cit., s. 284–285.

⁴⁹ Garriguové představa lidské dokonalosti nese výrazné stopy protestantské etiky; v Nejedlého koncepci je tento aspekt utlumen. Viz MASARYKOVÁ-GARRIGUE, Charlotte. *O Bedřichu Smetanovi*. Praha: Sbor pro postavení pomníku B. S., 1930.

a ideovou uvědomělostí.⁵⁰ Také Janáčkoví a Sukovi chybí duševní aristokratismus, a ani u Nováka, jehož si Nejedlý ze všech dvořákovských skladatelů cenil nejvíc, není přítomen v dostatečně velké míře, Novák navíc postrádá niternou českost a lidovost, a v podobných kombinacích bychom mohli pokračovat... Především jsou však všem nepokrokovým skladatelům vlastní dvě základní negativní vlastnosti: nepoctivost či neupřímnost a nepokrokovost.⁵¹

Nejedlého Velký český skladatel dialekticky osciluje mezi lukácsovským „*průměrným hrdinou*“ [mediocre hero] a jeho protikladem: na jedné straně – v běžném životě – je „*průměrným*“ [mediocre], „*nejistým*“ [wavering] a „*pasivním*“ [passive]⁵² človíčkem, zatímco na druhé straně – ve světě umění – se chová jako výjimečný, sebejistý a bojovný génius. Tuto dvojakost Nejedlý konceptualizuje na základě dichotomie soukromého, každodenního, pozemského *bývání* (coby existence) na straně jedné, a uměleckého, metafyzického *bytí* (coby konání) na straně druhé. Tím patrně vnitřně nejrozporuplnějším rysem Nejedlého koncepce je však kombinace proklamované lidovosti a demokratičnosti na straně jedné a pohrdlivě elitářský až výsměšný tón na straně druhé. Ono elitářství Nejedlý nepochybně převzal z diskurzů o géniovi, jež byly v 19. století ostře elitářské, stavíce na dichotomii génius vs. obyčejný člověk, přičemž první býval pojednáván jako svého druhu nadčlověk (eventuálně *pravý* člověk) a druhý jako hmyzí duše přebývající v lidském těle.

Velcí čeští skladatelé v Nejedlého koncepci jsou podle Kierkegaardovy dichotomie mnohem spíše apoštoly než génií, neboť génius má být hodnocen „*čistě esteticky podle svého obsahu, své specifické hodnoty*“, kdežto „*apoštol je tím, čím je faktem božského zmocnění*“.⁵³ Génius žije sám pro sebe, jeho činnost má smysl především pro něj a z něj (imanentní teleologie), apoštol žije pro všechny kromě sebe, jeho činnost má smysl absolutní a je naplňováním vyšší moci (absolutní teleologie). Apoštol je muž vyslaný Bohem v pověření zvěstovat Učení. A toto Učení, které jej kvalitativně funduje, nemá být hodnoceno esteticky nebo filosoficky, ani z hlediska duchaplnosti. Tím, co zhodnocuje Učení, je samotná skutečnost „*zjevení*“. Před apoštolem se neskláníme proto, že je duchaplný, ale proto, že má „*zmocnění*“. Apoštol za Učení dobrovolně obětuje život a vše: *tím* své učení kvalifikuje jakožto *Učení*. Tak je tomu i v Nejedlého koncepci: sebekrásnější (ve formálním smyslu) a sebe duchaplnější (v pozemském slova smyslu) hudba nezakládá opravdovou velikost svého tvůrce, není-li kvalifikován povoláním zvěstovat Učení: to je případ Dvořáka a Kovařovice.

⁵⁰ Beckerman napsal: „*It is Nejedlý, as much as anyone else, who is responsible for a defensive hagiography at the core of Dvořák studies.*“ BECKERMAN, Michael B. *New Worlds of Dvořák: Searching in America for the Composer's Inner Life*. New York, London: W. W. Norton & Company, 2003, s. 8.

⁵¹ K diskusi nepoctivosti v Novém zákoně viz zejm. Sk 8:18–21.

⁵² LUKÁCS, György. *The Historical Novel*. London: Merlin, 1962, s. 30 ff.

⁵³ KIERKEGAARD, op. cit., s. 51.

Jeden z kořenů konceptu skladatele-apoštola nacházíme ve Wagnerově předsmrtném krédu: „*Ich glaube an Gott, Mozart und Beethoven, in gleichem an ihre Jünger und Apostel.*“⁵⁴ Wagnerova vize umělce budoucnosti je vizí umělce coby apoštola, jenž je pouze zprostředkovatelem vůle národa, lidu.⁵⁵ Obdobně tomu je pro Nejedlého smetanovská hudba realizací imanentní českosti svých tvůrců coby českosti vůbec.

Dar specifického Ducha (českého, smetanovského), bez něž je všechno umělecké snažení předem marné, je konceptuální obdobou daru Ducha svatého, znamenajícího schopnost být v Bohu a s Bohem: „*Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti. Kdo zůstává ve mně a já v něm, ten nese hojně ovoce; neboť beze mne nemůžete činit nic.*“ (J 15:5). Tento dar zakládá a umožňuje apoštolství, tak jako u Nejedlého smetanovský duch přítomný ve velkých českých skladatelích zakládá a umožňuje tuto jejich velikost coby návaznost na Smetanu. Apoštolství coby bytí obdarován Duchem svatým je opakovaně zmiňováno ve Skutcích: okamžik naplnění Duchem svatým byl pro apoštolů rozhodující, protože zakládal jejich skutečné apoštolství coby schopnost založit Církev (Sk 2), dával jim „*sílu*“ a schopnost být „*svědky*“ Ježíšovými (Sk 1:8).⁵⁶ Naplněnost Duchem svatým je podmínkou uzření absolutna (Sk 7:55–56); v případě apoštolů je důkazem Pánovy milosti, umožňujícím konat znamení a zázraky (Sk 14:3, 19:11). V případě velkých českých skladatelů naplněnost smetanovským (českým) Duchem podmiňuje schopnost vytvářet velké (české) umění.

Tolik ke společným povahovým vlastnostem a společnému duchu velkých českých skladatelů; co však onen jejich *společný osud*? Podle Whitea je pro odhalení narativního prototypu v pozadí zjevné roviny historiografického diskurzu klíčové určit, které prvky a momenty této zjevné roviny jsou zdůrazněny. V Nejedlého diskurzu jsou opakovaně zdůrazňovány ty momenty, které spojují velké české skladatele s implicitním obrazem trpících světců: žádný z těchto skladatelů se během svého života nedočkal uznání, jelikož tvořili umění budoucnosti, a jejich vlastní národ je utýral k smrti poté, co mu přinesli spásu v podobě velkého národního umění.

Především musíme říct, že Nejedlého koncepce Smetany coby *nesporného a jediného zakladatele* moderní české hudby, jenž byl však *odmítnut* svým lidem, odpovídá líčení Ježíše ve Skutcích (4:11–12): „*Ježíš je ten kámen, který jste vy stavitelé odmítli, ale on se stal kamenem uhelným. V nikom jiném není spásy; není pod nebem jiného jména, zjeveného lidem, jímž bychom mohli být spaseni.*“⁵⁷ Následující Ježíšova příkladu, apoštolové byli nejen mučeni či umučeni, ale také

54 WAGNER, Richard. *Ein deutscher Musiker in Paris. Novellen und Aufsätze*. Leipzig: Insel-Verlag, 1914, s. 62.

55 „*Das Kunstwerk ist die lebendig dargestellte Religion; – Religionen aber erfindet nicht der Künstler; die entstehen nur aus dem Volke.*“ WAGNER, Richard. *Das Kunstwerk der Zukunft*. Leipzig: Otto Wigand, 1850, s. 36.

56 Srov. též Sk 4:31, 5:32, 15:8–10.

57 Srov. rovněž Pavlovu připomínku Izaiášova prorocství (Sk 28:25–26).

uráženi, vysmívání a považování za šarlatány, falešné apoštoly a kacíře (Sk 6:11–13) nebo blázny (Sk 2:13, 26:24); bylo jim zakazováno a zamezováno šířit učení jejich mistra (Sk 4:18). Obdobně tomu považovali Češi velké české skladatele, zejména Smetanu a Fibicha, za „německé“ skladatele, Fibicha dokonce za „anti-smetanovce“, atp. To vše se v obou případech dělo především kvůli závisti (Sk 5:17–18). Samotné mučednictví bylo dlouho považováno za podmínku svatosti křesťanských světců,⁵⁸ Mesiáš *musel* trpět (Sk 17:3), protože Bůh „*tímto způsobem vyplnil, co předem ohlásil ústy všech proroků*“ (Sk 3:18), a všichni praví proroci byli vždy pronásledováni (Sk 7:52). Jako Ježíš, tak i apoštolové – včetně sv. Pavla (s výjimkou sv. Jana), sv. Barnabáše, sv. Jiří – a všichni nejvýznamnější čeští světci (Václav, Ludmila, Vojtěch a Jan Nepomucký) byli podle hagiografických legend umučeni pro svou víru: tedy „opakovali“ Ježíšův osud. Právě zde nacházím konceptuální kořeny onoho analogického osudu velkých českých skladatelů. Mučednictví a nepochopení ze strany současníků nacházíme ovšem i v Schopenhauerově a Nietzscheho koncepcích génia. Podle Schopenhauera žije génius zpravidla nešťastný život a jeho „*vnitřní trýzeň je mateřským klínem nesmrtelných děl*“; bývá nepochopen, protože neskutečně převyšuje „*chápavost*“ i „*výkonnost*“ ostatních lidí a navíc bývá v „*rozporu a boji se svou dobou*“, vrhaje „*svá díla na dráhu běžící daleko vpřed [...], na níž je bude muset doba teprve dohonit*“.⁵⁹

Přestože není mým cílem v této studii detailně zkoumat dějinně-filosofické pozadí Nejedlého koncepce, rád bych zmínil ještě alespoň několik jejích pravděpodobných inspiračních zdrojů.

První, nejzjevnější a nejsilnější zdroj představuje zakladatelské dílo moderní české historiografie, Palackého *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Zejména mám na mysli Palackého reprezentaci Jana Husa. Palacký popisuje Husa jako člověka „*přísně opravdového a pevného charakteru*“, největšího ducha své doby,⁶⁰ oddaného velké myšlenky jako pravý apoštol, jako spirituálního člověka, mučedníka, který „*nemaje voliti nežli mezi smrtí tělesnou a duchovní, volil si záhubu těla*“.⁶¹ Palacký neváhal vyličít Husovu skvělost za využití konceptů 19. století: Hus se stává géniem, vlastencem a pokrokařem.⁶² Pro Husa byla charakteristická:

„[...] *přísná opravdovost ve všem jednání, mysl nábožná, víra živá i pevná, obcování i dle soudu nepřátel bezouhonné, cit něžný ku přátelům, horlivá snaha o ušlechťení národu a opravení všeho, co v církvi tehdáž porušeného bylo,*

58 DROBNER, Hubertus R. *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha: Oikymenh, 2011, s. 486.

59 SCHOPENHAUER, op. cit., s. 286–287.

60 PALACKÝ, František. *Z Dějin národu českého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957, s. 153 ff.

61 Ibid., s. 160.

62 Ibid., s. 156–158 ff.

*ale spolu také neobyčejná smělost, neustupnost a nešetřnost proti nepřátelům, do oka padající chtivost po lásce u lidu a po cti a slávě, ale slávě takové, která vrch svůj nalezá v koruně mučnické. [...] Vynikaltě mezi kolegami svými nejen silou charakteru, ale rozsáhlou zběhlostí v oboru všech nauk souvěkých.*⁶³

V podstatě všechny povahové vlastnosti Velkého českého skladatele a jejich kombinace, stejně jako onu ambivalenci mužnosti a jemnosti nacházíme v Palackého líčení Husa. Palacký samozřejmě též zmiňuje Husovo *následování příkladu* trpících apoštolů a korunuje jím vyvrcholení celého Husova příběhu: „[Hus] osvědčoval ochotnost svou podnikati všeliké muky za příkladem, jak pravil, Kristovým i apoštolův jeho.“⁶⁴ Podle Jiřího Křesťana Nejedlý obdivoval Palackého *Dějiny*, Palacký pro něj byl „jeden z hlavních Mistrů, [...] hned vedle Smetany“.⁶⁵ Už jako gymnaziální student Nejedlý nadšeně četl Husovy spisy, což jej přivedlo ke studiu Bible a textů křesťanské věrouky; dokonce prý uvažoval o studiu na teologické fakultě (sic!), a v důsledku toho pak „biblickou a náboženskou symboliku [...] rád používal ve svých spisech“.⁶⁶

Nejedlý se též zjevně inspiroval samotnou rudimentárně křesťanskou obrazností a texty křesťanské věrouky. Jak naznačuje Jiří Křesťan,⁶⁷ Nejedlý znal velmi dobře díla křesťanských otců, obdivoval Husa, a Ježíše považoval za ztělesnění dokonalého člověka. Po detailním prozkoumání Nejedlého textů připojuji, že Nejedlého vztah ke křesťanství se zdá být mnohem komplikovanější, než se běžně soudí. A to i navzdory jeho explicitně proklamovanému ateismu, míněnému mnohem spíše jako antiklerikalismus; ten byl široce rozšířený mezi dobovou českou inteligencí, Nejedlého duchovního vůdce Masaryka nevyjímaje.⁶⁸ Ve své foersterovské monografii Nejedlý např. píše:

„Nejvyšším projevem ryzí lidskosti jest nám dosud duch pravého, prvního křesťanství, ne církevního, formalitního křesťanství, nýbrž onoho ryze lidského křesťanství, jež k nám mluví z evangelia a prvních legend. Jest v něm tolik krásy lidské čistoty a hloubky lidského ducha, že ještě dnes chví se jimi duše často největších uměleckých génů, toužících po vytvoření pravého člověka. Sám obraz Kristův jest symbolem, nad nějž právě nejlidštější morálka dnešního světa nezná úchvatnějšího. Ryzí člověk, tak ryzí že se nám ani nezdá býti člověkem; [...] Cítíme s ním a čím více s ním cítíme, tím lidštější se nám zdá býti, on i jeho svět. Staré umění oslavovalo v Kristu především metafysického boha, dnešní umění naopak čistého

⁶³ Ibid., s. 155.

⁶⁴ Ibid., s. 162.

⁶⁵ KŘEŠŤAN, Zdeněk Nejedlý, op. cit., s. 27. Srov. STRÍTECKÝ – HANZAL, Předmluva, op. cit., s. 6–9.

⁶⁶ KŘEŠŤAN, Zdeněk Nejedlý, op. cit., s. 28.

⁶⁷ Ibid., s. 28–42.

⁶⁸ Viz STRÍTECKÝ – HANZAL, Předmluva, op. cit., s. 15 ff.

*člověka, vznášejícího se svým lidstvím až ke stupni boha-člověka. Odtud i jeho legendy jsou nám tak lidsky blízký.*⁶⁹

Druhý hlavní Nejedlého inspirační podnět musíme tedy hledat v jeho obdivu k prvotnímu, „neklerikálnímu“ křesťanství a české reformační tradici stejně jako v jeho představě Ježíše coby dokonalého člověka.

Předobraz Nejedlého Smetany nacházíme též v Masarykově *České otázce*, knize mající zásadní význam pro mladé intelektuály Nejedlého generace, konkrétně v Masarykově líčení Karla Havlíčka.⁷⁰

Co se týče povahových vlastností, Havlíčkovi byla vlastní „opravdovost v uměřenosti“, „opravdovost a ryzost přesvědčení“, „znal jasněji než kdo jiný svůj cíl“, byl to člověk mužný, pokrokový, svobodomyšlný, bojující „proti duchovní reakci“, „člověk věcí a přítomnosti, člověk moderní, pokrokový“, „člověk přítomnosti, vlastně budoucnosti“, „člověk opravdový“, vyznačující se „mužnou důsledností“. Havlíčka i jeho umění Masaryk označuje adjektivy „český, lidový, realistický“ (protože „nebyl od života odvrácen“).

Jako Nejedlého slovník, tak i ten Masarykův má výrazně quasi-religiózní charakter: píše o Havlíčkově „poslání“ a „požehnané“ práci; Havlíček „posvětil všechny svůj život vzkříšení [...] národnosti a jazyka českého. Jeho víru ve věc českou nedokazují pouze jeho plamenná věrná slova“.

Podobně jako Nejedlého Smetana i Masarykův Havlíček má v sobě imanentní českost, jež podmiňuje ryzí českost veškerého jeho konání: Havlíček „především cítí česky, je Čech“, je „člověk naskrze český“. Masarykovi je Havlíček největším Čechem a vzorem, „národním vůdcem“, jenž „stál na strážní národní“, „[...] přestože měl rozhled světový a stopoval vývoj evropský, stačil mu vlastní národ“. Píše též o Havlíčkově „poslání“ a „mučednictví“. Masaryk popisuje Havlíčka jako člověka v zásadě duchovně založeného, neustále přemítajícího o „posledních věcech člověka“, a uzavírá tvrzením, že „kdo Havlíčka po této stránce nepochopil, nepochopil ho vůbec a nepochopil smyslu české historie a českého ducha.“ Ano: tak jako Nejedlý vysvětluje *smysl* dějin české moderní hudby prostřednictvím Smetany, tedy vysvětluje je jakožto dějiny smetanovské, činí tak i Masaryk s českými moderními dějinami coby dějinami havlíčkovskými.

Nejedlého reprezentace historického pole je příkladem tzv. „great man approach“, široce rozšířeného v 19. století v obecné historiografii i dějepisectví jednotlivých umění: historie je v zásadě reprezentována jako série životopisů velkých mužů, hrdinů, kteří hýbou dějinami.⁷¹ Thomas Carlyle, hlavní teoretik tohoto

⁶⁹ NEJEDLÝ, Jos. B. Foerster, op. cit., s. 49.

⁷⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození. / Naše nynější krize: Pád strany staročeské a počátkové směrů nových.* Praha: Čin, 1948, s. 102–105. Zvýraznil M. Z. *Česká otázka* vyšla poprvé v roce 1895, přesně v době, kdy se pravděpodobně počínala rodit Nejedlého koncepce, plně pak přítomná už ve fibichovské monografii z roku 1901.

⁷¹ Viz GRININ, Leonid. The Role of an Individual in History: A Reconsideration. *Social Evolution and History*, 2010, roč. 9, č. 2, s. 95–136. „Great man approach“ může být chápán jako

přístupu, považoval proroka nebo světce za typický prototyp velkého muže.⁷² Kněz nebo prorok je „*light of inspiration*“, „*enlightener of daily life*“, zvěstovatel svatosti, duchovní vůdce lidu, moudře jej směřující k nebi. Podle Carlyla je ideál hrdiny-proroka, jenž nabývá různých forem v průběhu historie, věčně platný.⁷³ Podobně Nietzsche odhaluje religiózní rozměr lidského toužení po géniovi coby antropologické konstanty. Celou kulturu podle něj provází touha člověka „*být znovuzrozen jako génius*“, touha hříšníka po svatosti.⁷⁴ „*Neboť génius plane touhou po svatosti, jelikož ze své výše vidí dál a jasněji než jiní lidé, shlíží do hloubky, v níž vládne mír mezi poznáním a bytím, nahlíží do říše míru a popřené vůle, vzhlíží k druhému břehu*“.⁷⁵ Nejedlého zde analyzované texty dohromady vytvářejí jakousi hagiografii, založenou na podobné koncepci skladatele jako hrdiny a proroka.

V samém závěru této studie bych rád stručně vysvětlil rétorický a ideologický mechanismus Nejedlého narativu, využívajícího výše analyzovanou koncepci společných povahových vlastností, společného ducha a osudu. Mechanismus funguje následovně: (1) Čtenář na základě *syžetů* Nejedlého textů konstruuje *fabuli*,⁷⁶ a odhaluje (ať už vědomě, či podvědomě) paralely mezi touto fabulí a velkými příběhy křesťanské mytologie, zejména toho o Ježíši a apoštolech. Na základě nastíněné adekvace čtenář rozpoznává společný osud velkých českých skladatelů a jeho prototyp, pocházející z křesťanské mytologie. (2) Čtenář Evangelii a Skutků rekonstruuje – nebo je přinejmenším veden k tomu, aby rekonstruoval – obraz modelového, ideálního křesťana, jeho povahových vlastností, atd. Podobným způsobem je čtenář Nejedlého textů systematicky veden k tomu, aby rekonstruoval obraz ideálního českého skladatele a identifikoval onu skupinu povahových vlastností, která spojuje velké české skladatele a odlišuje je od ostat-

podtyp toho, co Burke nazývá „*pohled seshora*“; podle Burkeho se jedná o jednu z hlavních charakteristik „*tradiční historie*“, jež „*se vždy soustředí na velké činy velkých mužů, státníků, generálů a příležitostně též kněží*“. BURKE, Peter. Overture. *The New History: Its Past and Its Future*. In *New Perspectives on Historical Writing*. Peter Burke (ed.). Cambridge: Polity Press, 2001, s. 4. Přeložil M. Z.

⁷² Carlyle Napsal: „[...] *all sorts of heroes are intrinsically of the same material; that given a great soul, open to the divine significance of life, then there is given a man fit to speak of this, to sing of this, to fight and work for this, in a great, victorious, enduring manner; there is given a hero – the outward shape of whom will depend on the time and the environment he finds himself in.*“ CARLYLE, Thomas. *Heroes and Hero Worship*. In Thomas Carlyle. *The Best Known Works of Thomas Carlyle: Including Sator Resartus, Heroes and Hero Worship and Characteristics*. Rockville: Wildside Press, 2010, s. 229.

⁷³ CARLYLE, Thomas. *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. New York: Frederick A. Stokes and Brother, 1888, s. 128–129.

⁷⁴ NIETZSCHE, op. cit., s. 167.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 168.

⁷⁶ Zde používám dichotomii „*syžet*“ a „*fabule*“ ve smyslu ustaveném ruskými formalisty; pojem „*fabule*“ znamená příběh v „*syrovém*“ stavu, ve své základní, lineární formě, „*syžet*“ pak znamená konkrétní temporální podobu fabule; viz např. TOMAŠEVSKIJ, Boris V. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970, s. 127–128.

ních. (3) Potom není pro modelového čtenáře Nejedlého textů nic jednoduššího, než nalézt adekvaci mezi těmito dvěma koncepty ideálního člověka, tak jako je pro modelového čtenáře Dostojevského *Idiota* (jedné z knih, kterou žili čeští intelektuálové Nejedlého generace) docela snadné rozpoznat adekvaci mezi postavou knížete Myškina a postavou Ježíše. Následně na základě kulturně zděděné znalosti biblické mytologie, rétoriky a biblických poetických praktik Nejedlého čtenář (vědomě i podvědomě) ztotožní komplexní model Velkého českého skladatele s modelem křesťanského světce a odhaluje paralely mezi Smetanou a Ježíšem a mezi Smetanovými pokračovateli a apoštoly. (4) Vlivem této převážně podvědomé identifikace paralel mezi zjevnou rovinou Nejedlého narativu a jeho strukturálními prototypy čtenář podléhá ideologii Nejedlého diskurzu, poněvadž se mu zdá důvěryhodnější a „logičtější“ než jeho možné alternativy. Emoce vítězí nad kritickým rozumem a historie moderní české hudby získává svůj *smysl*.⁷⁷

Miloš Zapletal (M.Zapletal1987@gmail.com), Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno; Kabinet hudební historie, Etnologický ústav, AV ČR, Praha, CZ.

ABSTRACT

BETWEEN GENIUS AND SAINT: DECONSTRUCTION OF NEJEDLÝ'S CONCEPTION OF THE GREAT CZECH COMPOSER

Based on a previous metahistorical analysis of Zdeněk Nejedlý's conception of the history of modern Czech music, as it is revealed in his main texts from the period 1901–1921, the paper presents results of a deconstruction of Nejedlý's conception of the Great Czech Composer. This conception is based on concepts of common ideal character traits, common martyr-like destiny, and common Smetanian or Bohemian spirit, shared by all great Czech composers (Smetana, Fibich, Foerster). Its narrative mechanism used systematic referring to the conception of an ideal Christian saint and was probably also influenced or transmitted by the essential 19th century conceptions of genius (Kant, Schopenhauer, Nietzsche) as well as by representations of great personae of Czech history (Jan Hus, Karel Havlíček) in two important texts of the Czech philosophy of history – F. Palacký's *History of the Czech Nation* and T. G. Masaryk's *Czech Question*.

Key words

Zdeněk Nejedlý, historiographical conceptions, philosophy of history, history of the modern Czech music, deconstruction, metahistory, discourse analysis, cultural materialism, methodologies of the writing of music history

Bibliography

- BECKERMAN, Michael B. *New Worlds of Dvořák: Searching in America for the Composer's Inner Life*. New York, London: W. W. Norton & Company, 2003.
 BERKHOF, Louis. *Dějiny dogmatu*. Praha: Návrat domů, 2003.

⁷⁷ Rád bych poděkoval prof. Miloši Štědroňovi za cenné rady a připomínky.

- BROWN, Julie. Understanding Schoenberg as Christ. In *The Oxford Handbook of the New Cultural History of Music*. Jane F. Fulcher (ed.). Oxford: Oxford University Press, 2011, s. 117–162.
- CAMPBELL, Joseph. *The Masks of God: Occidental Mythology*. New York: Penguin Books, 1991.
- CARLYLE, Thomas. *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. New York: Frederick A. Stokes and Brother, 1888.
- CARLYLE, Thomas. *The Best Known Works of Thomas Carlyle: Including Sator Resartus, Heroes and Hero Worship and Characteristics*. Rockville: Wildside Press, 2010.
- ČINÁTL, Kamil. *Dějiny a vyprávění. Palackého dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*. Praha: Argo, 2011.
- ČORNEJ, Petr. White nezměnil dějiny, ale pohled na ně. In Hayden White. *Metahistorie. Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*. Brno: Host, 2011, s. 575–600.
- DeNORA, Tia. *Beethoven and the Construction of Genius: Musical Politics in Vienna, 1792–1803*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1995.
- DROBNER, Hubertus R. *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Praha: Oikoy-menh, 2011.
- FEUERREIS, Eduard. Narativismus a historiografie. *Dějiny – teorie – kritika*, 2011, roč. 8, č. 1, s. 7–34.
- FOUCAULT, Michel. *Diskurs, autor, genealogie: 3 studie*. Praha: Svoboda, 1994.
- Genius: The History of an Idea*. Penelope Murray (ed.). London: Blackwell, 1989.
- GRININ, Leonid. The Role of an Individual in History: A Reconsideration. *Social Evolution and History*, 2010, roč. 9, č. 2, s. 95–136.
- HOSTINSKÝ, Otakar. *Bedřich Smetana a jeho boj o moderní českou hudbu*. Praha: J. Laichter, 1901.
- KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti*. Přel. V. Špalek a W. Hansel. Praha: Odeon, 1975.
- KERMAN, Joseph. How We Got into Analysis, and How to Get out. *Critical Inquiry*, 1980, roč. 7, č. 2, s. 311–331.
- KIERKEGAARD, Søren. *Má literární činnost*. Přel. Marie Mikulová Thulstrupová. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
- KŘEŠŤAN, Zdeněk. *Pojetí české otázky v díle Zdeňka Nejedlého*. Praha: Státní úřední archiv, 1996.
- KŘEŠŤAN, Zdeněk. *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2012.
- LÉBL, Vladimír – POLEDŇÁK, Ivan (eds.). *Hudební věda: Historie a teorie oboru, jeho světový a český vývoj – I. díl*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.
- LUKÁCS, György. *The Historical Novel*. London: Merlin, 1962.
- MACURA, Vladimír. *Český sen*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- MASARYKOVÁ-GARRIGUE, Charlotte. *O Bedřichu Smetanovi*. Praha: Sbor pro postavení pomníku B. S., 1930.
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: Snaha a tužby národního obrození. / Naše nynější krise: Pád strany staročeské a počátkové směrů nových*. Praha: Čin, 1948
- MAUS, Fred Everett. Concepts of Musical Unity. In *Rethinking Music*. Nicholas Cook – Mark Everist (eds.). Oxford: Oxford University Press, s. 171–192.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zdenko Fibich. Zakladatel scénického melodramatu*. Praha: Hejda a Tuček, 1901.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Dějiny české hudby*. Praha: Hejda a Tuček, 1903.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. Antonín Dvořák mrtev. *Zvon*, 1904, roč. 4, č. 33, s. 464.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Ke sporu o K. Knittla: na obranu K. Steckerovi*. Praha: Jos. Pávek, 1907.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Zpěvohry Smetanovy*. Praha: J. Otto, 1908.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Jos. B. Foerster*. Praha: Komorní hudební závod Mojžíra Urbánka, 1910.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Česká moderní zpěvohra po Smetanovi: kurs šestnáctipřednáškový*. Praha: J. Otto, 1911.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. Slovanská hudba. In *Slovanstvo: obraz jeho minulosti a přítomnosti*. Jaroslav Bidlo (ed.). Praha: J. Laichter, 1912, s. 606–626.

- NEJEDLÝ, Zdeněk. „Boj“ proti Ant. Dvořákovi. *Česká kultura*, 1912/1913, roč. 1, č. 6, s. 187.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Vítězslav Novák. Studie a kritiky*. Praha: Melantrich, 1921.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Smetaniana*. Praha: Melantrich, 1922.
- New Perspectives on Historical Writing*. Peter Burke (ed.). Cambridge: Polity Press, 2001.
- NIETZSCHE, Friedrich. *Nečasové úvahy*. Přel. Jan Krejčí a Pavel Kouba. Praha: OIKOYMENH, 2005.
- Odvaha být církví. Josef Zvěřina v letech 1913–1967*. Vojtěch Novotný (ed.). Praha: Karolinum, 2013.
- PALACKÝ, František. *Z Dějin národu českého*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.
- PEČMAN, Rudolf. *Útok na Antonína Dvořáka*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1992.
- Poetika rytmus verš*. Jurij Lotman (ed.). Praha: Svět sovětů, 1968.
- PROPP, Vladimir Jakovlevič. *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H, 2008.
- RANSDORF, Miloslav. *Zdeněk Nejedlý*. Praha: Horizont, 1988.
- ŘEPA, Milan. *Poetika českého dějepiscectví*. Brno: Host, 2006.
- SCHOPENHAUER, Arthur. *Svět jako vůle a představa. Svazek II*. Přel. M. Váňa. Pelhřimov: NTP, 1998.
- STRÁTECKÝ, Jaroslav – HANZAL, Josef. Předmluva. In Zdeněk Nejedlý. *Umění staré a nové: Výbor ze studií*. Praha: Editio Supraphon, 1978, s. 5–37.
- TOMAŠEVSKIJ, Boris V. *Teorie literatury*. Praha: Lidové nakladatelství, 1970.
- TYRRELL, John. *Czech Opera*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- WAGNER, Richard. *Das Kunstwerk der Zukunft*. Leipzig: Otto Wigand, 1850.
- WAGNER, Richard. *Ein deutscher Musiker in Paris. Novellen und Aufsätze*. Leipzig: Insel-Verlag, 1914.
- WHITE, Hayden. *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.
- WHITE, Hayden. *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.

